

К.е.н., доцент, Іванова Н.Ю.
Декан факультету економічних наук
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ, ЯКІ СПРЯМОВАНІ НА ЗНИЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ

Розглянуто міжнародні і національні засади системи захисту працюючих у шкідливих і небезпечних умовах; визначено фактори, що впливають на рівень профілактичних витрат по зниженню професійних ризиків.

Безпечні умови праці – основний елемент системи управління охороною праці на підприємствах всіх галузей і, водночас, одне з невід’ємних прав людини, записаних як у міжнародних документах ООН і ВООЗ, так і в Конституції України. Створення безпечних умов праці – обов’язок кожного роботодавця незалежно від форми власності підприємства. Але в сучасних умовах соціально орієнтований підхід по організації виробничого процесу, спрямований на захист працюючих і збереження їх працездатності залишається декларативним, на практиці ж далеко не всі підприємства дотримуються елементарних норм безпеки персоналу та знижують професійні ризики. Це є причиною постійного зростання як кількості постраждалих на підприємствах, так і кількості осіб, що мають права на пільги за професійною ознакою, що, в свою чергу, призводить до зростання видатків держави на виплати і компенсації потерпілим. Зважаючи на це проблема управління витратами на зменшення професійних ризиків набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Дослідження професійних ризиків та інших характеристик умов праці проводять вчені Д.П. Богиня та О.А. Грішнова, Старостина А.О., Ігнатова О.М., Тімошина Д.П., Дерпак В.В., Амоша О.І., Новікова О.Ф., Пригода Ю.Г., Соколова А.О. та інші. Проблеми зниження професійних ризиків та впровадження міжнародних

стандартів управління охороною праці досліджують Г.Г. Гогіташвілі та В.М. Лапін. В цілому гігієністами досліджуються шкідливі фактори, які впливають на професійне здоров'я, економістами – економічні наслідки професійних ризиків та економічні методи поліпшення умов праці, вплив умов праці на її результативність.

Професійні ризики виражаються у збитках потерпілих внаслідок нещасних випадків і професійних захворювань та від загальних захворювань працівників. Для визначення збитків від професійних захворювань Гржегоржевським О.М., Піскуном І.П., Березовецьким А.П. розроблені методики. Суть їх зводиться до визначення матеріальних збитків шляхом розрахунку певних показників за кожним видом ризиків, які викликають ті чи інші збитки та визначення результативного показника, який вказує їх питому вагу в загальному обсязі виробництва.

Дослідженню витрат на зниження професійних ризиків і поліпшення умов праці присвячено мало праць. Методики ННДІОП, Бортницького П.І. пропонують оцінювати ефективність витрат на зниження професійних ризиків та поліпшення умов праці величиною скорочення збитків від непрацездатності. Незважаючи на широкий спектр досліджень у сфері ідентифікації і зниження шкідливих факторів виробничого процесу питання ідентифікації факторів, що впливають на розмір витрат в системі управління охороною праці, та найбільш ефективних напрямків цих витрат потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Визначення і аналіз факторів, що визначають величину витрат, спрямованих на профілактику професійних ризиків.

Викладення основного матеріалу дослідження. Проблема захисту працюючих є актуальною в усьому світі. Країни, що ратифікують Рекомендації і Конвенції Міжнародної організації праці зобов'язуються забезпечити кожному працівнику на кожному робочому місці здорові та безпечні умови праці. Відповідно до програми діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків" від 16.01.2008 одним із завдань державної політики в сфері промисловості є підвищення рівня соціального захисту, екологічної безпеки, поліпшення умов праці. Прискорення інституційних перетворень у промисловості, приведення її структури у відповідність з вимогами постіндустріального розвитку є передумовою підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної промисловості на світовому ринку.

Основними завданнями при цьому є гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими і запровадження визнаних на міжнародному рівні систем сертифікації та управління якістю. Але необхідним є не декларація нормативних положень, а їх практичне втілення у господарську діяльність підприємств.

Для сучасного суспільства характерним є ризикоорієнтований підхід до організації господарської діяльності. Він полягає в перенесенні акцентів з отримання максимальних прибутків на зведення до мінімуму негативних наслідків ризиків виробничої і комерційної діяльності. Практично всі виробничі процеси характеризуються професійними ризиками, факторами останніх є параметри виробничого середовища, що перевищують нормативні значення. Але ряд галузей характеризується рівнями професійного ризику значно вищими за середні. До них належать гірничодобувна справа, транспорт, будівництво доріг тощо. Наслідком цих ризиків є професійна захворюваність, нещасні випадки, часткова чи повна втрата працездатності. Відповідно при підвищених рівнях професійних ризиків зростає і кількість видатків держави на пільги і компенсації, що є негативним макроекономічним явищем.

У 2008 році в Україні рівень загального і смертельного травматизму на виробництві знизився порівняно з 2007 роком. Кількість нещасних випадків і професійних захворювань зменшилась відповідно на 1988 та 176. Водночас, рівень ризику загибелі або травмування працівників з розрахунку на 100 тис. працюючих залишається вищим, ніж у розвинених країнах світу.

Згідно з оперативними даними в Україні у 2008 р. сталося на виробництві 16 206 випадків травмування працівників, з них 1005 – зі смертельними наслідками. На відшкодування шкоди, медичну, професійну й соціальну реабілітацію осіб, які постраждали від нещасних випадків на виробництві та отримали професійні захворювання, використано з коштів державного соціального страхування понад 3 млрд. грн.

Відповідно основними цілями державної політики, поставленими Державною програмою економічного і соціального розвитку України на 2009 рік є забезпечення високого рівня розвитку системи збереження життя та здоров'я працівників у процесі трудової діяльності. Це має призвести до зменшення рівня травматизму на виробництві, професійних захворювань та кількості аварій. Провідні науковці зазначають, що досягти поставлених цілей можливо лише шляхом зменшення рівнів професійного ризику, тобто

профілактикою і усуненням шкідливих факторів. Збереження ж існуючого компенсаційного напрямку системи управління охороною праці сприятиме лише зростанню виплат по відшкодуванню втрати працездатності.

Основним методом оцінки професійних ризиків є атестація робочих місць, яка дозволяє визначити рівень всіх шкідливих факторів і, відповідно, є основою для системи заходів по управлінню охороною праці.

Багато дослідників присвячують свої роботи пошуку взаємозв'язків між умовами праці та її результативністю. Так доведено, що на результативність праці (валова продукція на одного працівника) впливають витрати на заходи по охороні праці, питома вага працівників, зайнятих в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, забезпеченість засобами індивідуального захисту, кількість днів тимчасової непрацездатності тощо. З іншого боку на показники втрати працездатності здійснюють вплив шкідливі фактори виробничого середовища і стаж роботи на даному робочому місці.

Як ми вже зазначали, ідентифікація професійних ризиків шляхом атестації робочих місць за умовами праці має на меті визначити, які саме заходи по зниженню шкідливих факторів та з охорони праці дадуть максимальний соціально-економічний ефект.

Актуальною ця проблема є і для дорожньобудівельних підприємств. На підприємствах і організаціях Державної служби автомобільних доріг України спостерігаються як нещасні випадки, так і професійні захворювання. Аналіз динаміки травмування працівників Укравтодору наведено у таблиці 1, звідки видна тенденцію до зниження кількості нещасних випадків поруч із зростанням коефіцієнта тяжкості.

Таблиця 1

Динаміка нещасних випадків на підприємствах Укравтодору

		2004	2005	У % до 2004	2006	У % до 2005	2007	У % до 2006	2008	У % до 2007
Випадки травмування працівників	травмовано	39	49	125,64	32	63,31	30	93,75	30	100
	загинуло	9	13	144,45	8	61,54	4	50	2	50
Коефіцієнт частоти		1,03	1,36	132,04	0,88	64,71	0,7	79,55	0,59	84,29
Коефіцієнт тяжкості		49,77	47,55	95,54	37,7	79,29	56,82	150,72	60,01	105,61

Дані по стану умов праці і, відповідно, наявним професійним ризикам, наведено у таблиці 2. Спостерігається стійка тенденція до зростання працюючих

при підвищених рівнях професійного ризику.

Таблиця 2

Динаміка зайнятих в умовах праці з підвищеними рівнями професійного ризику на підприємствах Укравтодору

	2004	2005	2006	2007	2008
Загальна кількість працівників, зайнятих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам	2193	2353	2257	2332	2309
(осіб та у % до загальної кількості). З них:	4,8%	5,2%	4,9%	5,2%	5,0%
в умовах перевищення гранично допустимих рівнів та концентрації шкідливих речовин	147	141	374	560	588
в умовах підвищеної запиленості	508	582	612	659	672
в умовах підвищених рівнів шуму	491	509	372	404	429

За роботу із шкідливими умовами праці для 16009 працівників галузі у 2005 році встановлені пільги та компенсації - додаткові відпустки, доплати, безкоштовна видача молока, вихід на пенсію на пільгових умовах, скорочений робочий тиждень. В 2006 році ця цифра зменшилась до 14536 працівників (на 10%), у 2007 становила 15984 людини, у 2008 знов зросла до 16103 осіб.

Враховуючі наведені дані, можна стверджувати, що галузь потребує системи управління професійним здоров'ям та безпекою працівників. Статистика виробничого травматизму свідчить, що останніми роками намітилася тенденція переходу причин із технічної, технологічної площини у площину організаційну. Причинами є недостатня увага роботодавців до безпеки праці, низький рівень матеріальної і адміністративної відповідальності посадових осіб за настання професійних захворювань.

Для зниження рівня зайнятих у шкідливих умовах праці підприємства мають створити чітку систему управління охороною праці та вкладати кошти у заходи, які знижуватимуть рівні професійного ризику, усуваючи шкідливі фактори.

Для визначення найбільш суттєвих факторів, які профілюють величину витрат на профілактичні заходи, а також форми залежності між ними, в якості статистичної бази, було обрано підприємства дорожньо будівельної галузі Укравтодору. В якості математичного інструментарію використовувався економетричний аналіз, який показав, що факторами, на які в першу чергу має звертати увагу менеджер і, оперуючи якими, можна визначити не тільки

оптимальну величину витрат на профілактичні заходи, але й ефективно використати фіксовану суму таких витрат, є питома вага робочих місць зі шкідливими умовами праці до загальної кількості, кількість днів непрацездатності протягом року, фондоозброєння, середній стаж роботи на даному робочому місці.

Спираючись на профілактичний напрям системи управління охороною праці, можна стверджувати про необхідність впровадження підприємствами профілактичних заходів технічного, гігієнічного, організаційного та медичного характеру по доведенню характеристик умов праці до нормативних значень. Хоча в Україні фінансову відповідальність за настання професійних захворювань покладено на Державний фонд соціального страхування і підприємства не зацікавлені у фінансуванні вище зазначених заходів, дослідники схиляються до того, щоб підвищити відповідальність саме роботодавців, тим самим збільшуючи їх мотивацію до зниження професійних ризиків.

Крім цього напрямку в системі управління охороною праці на підприємствах України пропонується надавати перевагу профілактичним методам управління ризиками, інтеграції систем управління якістю продукції та безпеки праці на основі міжнародних стандартів, поінформованість працівників про умови праці та їх рівноправна участь у вирішенні питань стосовно витрат на компенсаційні і профілактичні програми підприємства тощо.

Лише спільна праця роботодавців, працівників і державних органів в системі захисту працездатного населення при спільній економічній зацікавленості всіх суб'єктів дозволить не лише скоротити витрати підприємств і державних фондів від тимчасової і повної професійної непрацездатності, але й підвищити продуктивність праці.

Висновки. 1. Щорічно зростають не лише втрати з національного доходу від непрацездатності, але й витрати на охорону праці на багатьох підприємствах. Незважаючи на це зростає рівень професійної захворюваності у будівництві, важкій промисловості, транспорті. Це, в свою чергу, призводить до збільшення компенсацій за роботу у шкідливих умовах праці, пільг, виплат по непрацездатності тощо. Змінити ситуацію можна переорієнтацією системи управління охороною праці з компенсацій на профілактику на рівні держави і підприємства.

2. Проведені дослідження показали, що найбільш суттєвими факторами, що

визначають розмір витрат на заходи зменшення ризиків на підприємствах Державної служби автомобільних доріг України є питома вага робочих місць зі шкідливими умовами праці до загальної кількості, кількість днів непрацездатності протягом року, фондоозброєння, середній стаж роботи на даному робочому місці. Управляючи цими факторами менеджери можуть не лише ефективно використовувати фіксовані цільові кошти, але й обґрунтувати оптимальну величину таких витрат.

3. Зважаючи на пріоритетність життя і здоров'я людей, роботодавці не повинні заощаджувати на створенні здорових і безпечних умовах праці на підприємствах. На сьогодні найактуальнішим питанням в системі охорони праці та промислової безпеки, яке потребує нагального вирішення, є посилення відповідальності організаторів (власників) виробництва за невиконання вимог безпеки, несвоєчасне визначення виробничих ризиків та вжиття запобіжних заходів, не вирішення соціальних питань.

Список літератури

1. Гогіташвілі Г.Г. Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами: Навч. посібник / Г.Г. Гогіташвілі, Є.-Т. Карчевські, В.М. Лапін. - К.: Знання, - 2007. - 367 с.
2. Тімошина Д.П. Управління професійним здоров'ям у проблемі сталого розвитку транспортної галузі / Л.М. Шафран, Д.П. Тімошина // Медицина транспорту України. -2005. - № 1. – С. 36-41
3. Кундієв Ю.І., Нагорна А.М. Професійне здоров'я в Україні: Епідеміологічний аналіз / Юрій Ілліч Кундієв, Антоніна Максимівна Нагорна. — К. : Авіцена, 2006. — 316с.
4. Амоша А.И. Экономические методы улучшения условий и охраны труда / НАН Украины, Ин-т Экономики промышленности. – Донецк, 1996. – 391с.
5. Бортницький П.І. Організація охорони праці на автомобільному транспорті. Навчальний посібник / П.І. Бортницький. - К.:НТУ, 2003. - 106с.
6. Измеров Н.Ф. Роль профилактической медицины в сохранении здоровья населения / Н.Ф. Измеров // Медицина труда и промышленная экология. – 2000. - №1. - С.1-6.

7. Методика визначення соціально-економічної ефективності заходів щодо поліпшення умов і охорони праці. – К.:ННДІОП. – Основа,1999. – 95с.